

07. Nakşibendiyye Tarikatının On Bir Esası: Kelimât-ı Kutsiyye ¹**Abdulvahap YILDIZ² & İsa KAYA³**

APA: Yıldız, A. & Kaya, İ. (2026). Nakşibendiyye Tarikatının On Bir Esası: Kelimât-ı Kutsiyye. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (52), 126-136. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.20556737>

Öz

Bu çalışma, Nakşibendiyye tarikatının tasavvufî eğitim anlayışının temelini oluşturan Kelimât-ı Kudsiyye ilkelerini tasavvufî terbiye perspektifinden ele almaktadır. Nakşibendî geleneğın sistematiik bir seyrüsülük modeli çerçevesinde geliştirdiğı bu ilkeler, müridin hem zâhirî hem de bâtinî hayatını kuşatan bütüncül bir manevî eğitim anlayışını yansıtmaktadır. Araştırmada, Abdülhâlik-ı Gucdüvânî'ye nispet edilen sekiz ilke ile daha sonraki dönemlerde ilave edilen üç ilke birlikte değerlendirilmiştir; her bir ilkenin sâlikin kalbi farkındalığını, zaman bilincini ve ilâhî huzur idrakini geliştirmedeki rolü incelenmiştir. Hûş der-dem, nazar ber-kadem, sefer der-vatan ve hâlvet der-encümen gibi ilkeler, nefes, bakış, yöneliş ve toplum içindeki manevî istikrar bağlamında analiz edilmiştir. Yâdkerd, bâz-geşt, nigâhdâşt ve yâddâşt ilkeleri ise zikir, niyet tashihî ve kalbin mâsivâdan korunması ekseninde ele alınmıştır. Son olarak vukûf-ı adedî, vukûf-ı kalbî ve vukûf-ı zamânî ilkeleriyle Nakşibendî eğitim sisteminin bilinç, süreklilik ve iç disiplin temelli yapısı ortaya konulmuştur. Çalışma, Kelimât-ı Kudsiyye'nin tasavvufî eğitimi şekilsel uygulamalardan ziyade farkındalık, murâkabe ve ihsan bilinci ekseninde yapılandırılan özgün bir eğitim modeli sunduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın amacı, Nakşibendiyye tarikatının tasavvufî eğitim sisteminin temelini oluşturan Kelimât-ı Kudsiyye ilkelerini inceleyerek bu esasların müridin manevî terbiyesi, kalbî farkındalığı ve ihsan bilincinin gelişimindeki yerini ortaya koymaktır. Ayrıca çalışma, söz konusu ilkelerin Nakşibendî seyrüsülük anlayışındaki işlevini ve tasavvufî eğitim metodolojisine katkılarını değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Tasavvuf, Nefis Terbiyesi, Seyrüsülük, Manevî Eğitim, İhsan

- ¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiğı beyan olunur. Bu makale "Nakşibendiyye Tarikatının Esasları Ve Delilleri" isimli doktora tezi çalışması kapsamında üretilmiştir.
Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiğı beyan olunur.
Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin /iThenticate Oran: %4
Etik Şikayeti: editor@rumelide.com
Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 18.02.2026-**Kabul Tarihi:** 05.06.2026-**Yayın Tarihi:** 06.06.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.20556737>
Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
- ² Prof. Dr., Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri / Professor, Harran University, Faculty of Letters, Department of Turkish Language and Literature (Harran, Türkiye), avahap@harran.edu.tr, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-9642-833X> **ROR ID:** <https://ror.org/057qfs197> **ISNI:** 0000 0004 0595 7821, **Crossreff Funder ID:** 501100007071
- ³ Doktora Öğrencisi, Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Tasavvuf Anabilim Dalı / PhD Student, Harran University, Graduate Education Institute, Department of Fundamental Islamic Sciences, Sufism Division (Şanlıurfa, Türkiye), isaakayaa63@gmail.com, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0009-0007-5295-3224> **ROR ID:** <https://ror.org/057qfs197> **ISNI:** 0000 0004 0595 7821, **Crossreff Funder ID:** 501100007071

The Eleven Principles of the Naqshbandi Order (al-Kalimât al-Qudsiyya) ⁴**Abstract**

This study examines the principles known as Kalimât al-Qudsiyya, which constitute the foundation of the Naqshbandî order's spiritual training system, from the perspective of Sufi education. These principles reflect a holistic pedagogical model that encompasses both the outward and inward dimensions of the disciple's life. The research analyzes the eight principles attributed to 'Abd al-Khâliq al-Ghujdawânî together with the three principles systematized in later periods, highlighting their role in cultivating spiritual awareness, discipline of the heart, and consciousness of divine presence. Principles such as hûsh dar-dam, nazar bar-qadam, safar dar-waşan, and khalwat dar-anjuman are discussed in relation to mindfulness of breath, control of the gaze, inner transformation, and maintaining spiritual presence within social life. Concepts including yâdkard, bâz-gasht, nigâhdâsht, and yâddâsht are evaluated in terms of remembrance, purification of intention, and protection of the heart from distractions. Finally, the principles of wuqûf-i 'adadî, wuqûf-i qalbî, and wuqûf-i zamânî reveal the Naqshbandî emphasis on awareness, continuity, and inner vigilance. The study demonstrates that the Kalimât al-Qudsiyya represent a distinctive Sufi educational model that prioritizes consciousness, spiritual presence, and the realization of the station of ihsân over formal or ritualistic practice.

Keywords: Sufism, Purification of the Self, Sulûk, Spiritual Education, Ihsan

⁴ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography. This article has been produced within the scope of the doctoral/ master's degree thesis titled "The Eleven Principles of the Naqshbandiyya Order".

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography

Similarity Report: Received – Turnitin / iThenticate Rate: %4

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 18.02.2026-**Acceptance Date:** 05.06.2026-

Publication Date: 06.06.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.20556737>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Tasavvufî ekoller, seyrüsülûk sürecinde müridin manevî tekâmülünü sağlamak amacıyla belli ilke ve yöntemler geliştirmiştir. Nakşibendiyye tarikatı da erken dönemden itibaren sûfî pratiği sistematik bir eğitim metoduna dönüştürerek bu alanda müstesna bir yer edinmiştir. Tarikatın eğitim anlayışı, müridin hem zâhirî hem de bâtinî hayatını kuşatan ve günlük yaşantının her anına nüfuz eden birtakım esaslar üzerine bina edilmiştir. Bu esaslar, Allah ile doğrudan irtibatı hedeflemesi ve ilahî merkezli bir hayat tasavvurunu öngörmesi sebebiyle “Kelimât-ı Kudsiyye” olarak adlandırılmıştır.

Nakşibendiyye tarikatının Mâverâünnehir bölgesinde teşekkül etmesi ve bölgede Farsçanın hâkim dil olması, söz konusu ilkelerin büyük ölçüde Farsça terimlerle ifade edilmesine yol açmıştır. Gelenekte bu ilkelerden sekizinin Abdülhâlik-ı Gucdüvânî’ye (v. 575/1179 veya 617/1220) nispet edildiği, üç ilkenin ise daha sonraki dönemlerde sistemleştirildiği kabul edilmektedir (Tosun, 2006, ss. 342-343). Bu çalışma, Kelimât-ı Kudsiyye’yi oluşturan söz konusu on bir ilkeyi tasavvufî eğitim perspektifinden ele almayı amaçlamaktadır.

1. Hûş der-dem

Hûş der-dem ilkesi sâlikin aldığı ve verdiği her nefeste ilahî huzur bilincini muhafaza etmesini, gafletten sakınmasını ve kalbini sürekli Hakk’a yöneltmesini ifade eder (Cebecioğlu, 2017, s. 175). Tasavvufî literatürde nefes, insanın ömür sermayesinin en küçük fakat en değerli birimi olarak kabul edilmiş; bu sebeple nefesin bilinçsizce tüketilmesi manevî kayıp olarak değerlendirilmiştir (Nâbulûsî, 2008, s. 111).

Nefes bilincinin kazanılması iki aşamada gerçekleşir. İlk aşamada sâlik, nefesini gafletsiz ve uyanık bir hâlde almaya başlar. İkinci ve daha zor olan aşama ise bu uyanıklık hâlinin sürekliliğini sağlayabilmektir. Tasavvuf geleneğinde bu sürekliliğin ne denli güç olduğuna dikkat çekilmiş; nefesler arasındaki kısa zaman dilimini dahi muhafaza edebilmenin büyük bir manevî çaba gerektirdiği vurgulanmıştır (Kuşeyrî, 2000, s. 3/765; Râzî, 2000, s. 32/277; Tusterî, 2005, s. 204).

Hûş der-dem ilkesinin istikrarlı biçimde uygulanması, sâlik üzerinde çok yönlü etkiler meydana getirir. Öncelikle kalbe gelen düşüncelerin (havâtîr) kaynağı daha kolay ayırt edilir ve bu sayede manevî disiplin güçlenir. Kalbin kontrol altına alınmasıyla zikir, yüzeysel bir tekrar olmaktan çıkarak kalbin tüm latifelerine sirayet eder. Bu şuur düzeyine ulaşan sâlik, zaman algısını da kontrol altına alır; geçmişin hüznü ve geleceğin kaygısı yerine içinde bulunduğu ânı manevî verimliliğe dönüştürür (Cebecioğlu, 2017, s. 229; İbnü’l-Arabî, 2011, ss. 7-8).

Nakşibendiyye tarikatında hûş der-dem ilkesi, diğer Kelimât-ı Kudsiyye esaslarının anlaşılması ve uygulanması için temel bir ön şart olarak kabul edilmiştir. Zira nefes bilinci oluşmadan kalbe vukûf sağlamak veya zamana hâkim olmak mümkün görülmemiştir. Vukûf-ı kalbî ve vukûf-ı zamânî ilkelerinin tatbiki, doğrudan yakaza haline bağlıdır. Nefesini gafletle alan bir sâlikin kalbini ve zamanını denetlemesi beklenemez (Rabbânî, 2013, s. 2/344-345).

Tasavvuf ehline göre, sâlik, geçmişte yaşananlara pişmanlıkla takılıp kalmamalı ve geleceğe dair beklenti ve endişelerle zihnini meşgul etmemelidir. Aksine, içinde bulunduğu ânı idrak ederek onu manevî kazanca dönüştürmelidir. Hûş der-dem ilkesi, sâliki zamansal dağınıklıktan kurtararak “şimdiki zaman” bilincine taşır ve bu bilinç hâlini süreklileştirmeyi hedefler.

2. Nazar ber-kadem

Nazar ber-kadem, Nakşibendiyye tarikatının seyrüsülük sürecinde sâliki zihinsel ve kalbî dağınıklıktan korumayı hedefleyen temel ilkelerinden biridir. Tasavvufî bağlamda bu ilke, sâlikin manevî yolculuğu esnasında dikkatini dağıtacak unsurlardan uzak durmasını, bakışlarını kontrol altına alarak kalbini mâsivâdan muhafaza etmesini ifade eder (Algar, 1996, s. 14/431; Cebecioğlu, 2017, s. 360).

Tasavvuf geleneğinde göz, kalbin dış dünyaya açılan kapısı olarak değerlendirilmiş; görülen her şeyin kalpte iz bıraktığı kabul edilmiştir. Bu sebeple sûfiler, gözü “kalbin casusu” olarak nitelendirmiş ve bakış disiplinini manevî eğitimin merkezine yerleştirmiştir (Rabbânî, 2013, s. 2/55). Ayağa yöneltilen bakış, hem tevazu ve edep göstergesi olarak yorumlanmış hem de harama bakmaktan korunmanın pratik bir yolu olarak görülmüştür. Bu yaklaşım, sûfînin zahirî davranışlarıyla bâtinî hâli arasındaki irtibatı açıkça ortaya koymaktadır.

Kur’an-ı Kerim’de müminlere hitaben gözlerin haramdan sakındırılması ve iffetin korunması yönündeki emirler, sûfiler tarafından nazar ber-kadem ilkesinin şer’î dayanağı olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede âbid ve zâhitlerin dünyanın cazibesinden uzak durmak adına gözlerini görünür güzelliklerden sakındıkları, âriflerin ise basar ve basiretlerini Allah’tan alıkoyan her türlü mâsivâdan muhafaza etmeye yöneldikleri ifade edilmiştir. Böylece nazar ber-kadem, sadece fiziksel bir bakış disiplini değil; aynı zamanda zihinsel ve kalbî bir yöneliş biçimi olarak anlam kazanmıştır (İbn ‘Acîbe, 1999, s. 4/33).

İlk dönem sûfilerinde de bakışın korunmasına özel bir önem atfedilmiştir. Kalbin dağılmasının ve manevî çözümlenin temel sebeplerinden biri olarak harama bakmak gösterilmiş; bu nedenle seyrüsülükün âdâbı arasında gözü ve kalbi birlikte muhafaza etmek yer almıştır. Sûfiler, uzlet hâlinde kalbin; toplum içinde ise gözün korunmasını esas alarak, iç ve dış disiplin arasında dengeli bir eğitim modeli geliştirmiştir. (Kuşeyrî, 2002, s. 364; Sulemî, t.y., s. 40)

Hz. Peygamber’in “*kişinin kendisini ilgilendirmeyen işleri terk etmesi dininin güzelliğindedir*” (Mâlik b. Enes, 1985, s. "el-Câmi" 1883) beyanı nazar ber-kadem ilkesinin ahlâkî boyutunu açıkça ortaya koymaktadır. Hak yolcusu, tek bir hedefe yönelerek kalbini bu hedefte toplamalı ve girdiği yolda azimle ilerlemelidir. Bu süreçte Allah’tan alıkoyan her türlü meşguliyet mâsivâ olarak değerlendirilmiş ve onlara iltifat edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır (Köse, 2018, s. 160).

Bu ilke, Nakşibendî eğitim anlayışında dış duyuların kontrolü ile iç dünyanın arındırılması arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Nazar ber-kadem, yalnızca fizikî bakışın sınırlandırılmasını değil, aynı zamanda kalbin mâsivâdan korunarak ilâhî huzur bilincinin güçlendirilmesini hedefleyen bir farkındalık ve murâkabe yöntemidir. Bu yönüyle ilke, zâhirî disiplinin bâtinî olgunlaşmaya katkı sağladığını ortaya koymaktadır.

3. Sefer der-vatan

Sefer der-vatan esası tasavvuf literatüründe sâlikin kalbî tahavvülünü ve manevî yönelişi ifade eder. Bu bağlamda sefer, sâlikin gereksiz ve hedefsiz seyahatlerden uzaklaşarak, kendisini beşerî niteliklerden ilâhî sıfatlara yaklaştıracak olan mânevî yolculuğa yönelmesini; kötü ahlâkı terk edip güzel ahlâk ile donanmasını anlatan sembolik bir kavramdır. Dolayısıyla bu ilke çerçevesinde kastedilen hareket, fizikî mekân değişikliği değil; zemmedilen nefsanî hâllerden sıyrılarak övülen ve kabul gören ahlâkî ve rûhî hâllere intikal etmektir (Özçelik, 2020, s. 313).

Tarikat geleneğinde sefer der-vatan, fânî olandan bâkî olana, mecazî varlıktan hakikî varlığa, halktan Hakk'a ve kesretten vahdete doğru gerçekleştirilen bir yöneliş olarak yorumlanmıştır. Bu yaklaşımı benimseyen sûfler, Kur'ân'da Hz. İbrahim'in "*Ben Rabbime gidiyorum; O bana yol gösterecektir*" (Sâffât 37/99) şeklindeki ifadesini, söz konusu mânevî yolculuğa işaret eden bir beyan olarak değerlendirmiştir. Zira Allah'ın mekândan münezzeh olduğu dikkate alındığında, O'na yönelişin fizikî bir hareket olarak anlaşılması mümkün görülmemiş; bu yönelişin ancak manevî ve ontolojik bir dönüşüm anlamı taşıdığı kabul edilmiştir (Âlûsî, 1998, s. 12/121).

Bununla birlikte İmam-ı Gazzâlî (v. 505/1111) gibi bazı sûfler, sefer kavramını yalnızca bâtinî bir süreçle sınırlı tutmamış; gerekli şartlar oluştuğunda zâhirî yolculuğu da bu ilkenin kapsamına dâhil etmişlerdir. Bu yoruma göre seyrüsülûke adım atan sâlik, kendisini irşad edecek ehil bir müşid bulmak ve bu yolculuk boyunca kendisine ahlâkî anlamda eşlik edecek salih kimselerle birlikte olmak amacıyla bir beldeye başka bir beldeye seyahat edebilir. Ancak bu tür bir yolculuk, başlı başına bir amaç değil, manevî kemâlin gerçekleşmesine hizmet eden bir vasıta olarak görülmüştür (Gazzâlî, 2004, s. 4/329-331).

Bu ilke, Nakşibendî seyrüsülûk anlayışında hakiki yolculuğun mekânlar arasında değil, insanın kendi nefsi ve kalbi üzerinde gerçekleştiğini göstermektedir. Sefer der-vatan, sâliki kötü ahlâk ve nefsanî eğilimlerden uzaklaştırarak Hakk'a yönelten sürekli bir manevî dönüşüm sürecini ifade etmektedir.

4. Halvet der-encümen

Tasavvuf geleneğinde hâlvet der-encümen, sâlikin toplum içinde aktif bir hayat sürdürürken kalben yalnızlığı ve ilâhî huzuru muhafaza etmesini ifade eden temel kavramlardan biridir. Bu ilke, zahiren halk arasında bulunmayı; bâtinen ise Hak ile birlikte olmayı esas alır. Terbiye sürecinde klasik anlamdaki hâlvet sâlikin, şeyhinin gözetiminde, تنها ve dış uyaranlardan arındırılmış bir mekânda; zikir, ibadet ve riyâzet yoluyla kalbini toparlamayı ve manevî yoğunlaşmayı hedeflediği disiplinli bir uygulama olarak tanımlanır. Bu pratiğin, Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesinde Hira'da geçirdiği tefekkür ve inzivâ dönemlerine dayandırıldığı kabul edilir (Cebecioğlu, 2017, s. 192; Hânî, 2005, s. 255).

Kur'ân'da "*Ne ticaret ne de alışverişin kendilerini Allah'ı zikretmekten, namazı dosdoğru kılmaktan ve zekâtı vermekten alıkoyamadığı kimseler*" (Nûr 24/37) âyetiyle toplum hayatının içinde bulunmakla birlikte kalbî olarak ilâhî huzuru koruyan kimseler övülerek kendilerine dikkat çekilmiştir. Sûfler bu âyeti, hâlvet der-encümen anlayışının temel dayanaklarından biri olarak yorumlamışlardır. Bu makamda bulunan sâliklerin sürekli bir murâkabe hâlinde oldukları; kalp ve zihnin halktan soyutlanarak Hak ile irtibatını sürdürdüğü vurgulanmıştır. Buna göre hakikî hâlvet, fizikî ayrılıktan ziyade kalbî bir yönelişle gerçekleşmekte; insanlarla iç içe yaşamak, Allah ile beraber olmaya engel teşkil etmemektedir (Muslu, 2021, s. 334).

Nakşibendiyye tarikatında hâlvet der-encümen, Hz. Peygamber'in sünnetini takip etme usullerinden biri olarak kabul edilmekle birlikte, bu ilkenin yorumu diğer tarikatlardan belirgin biçimde ayrılır. Nakşibendî geleneğe göre hâlvet, insanlardan uzaklaşarak تنها mekânlara çekilmek anlamına gelmez. Aksine toplumdaki kopuk bir yaşam, Hz. Peygamber'in ve ashâbının fiilî sünnetiyle bağdaşmaz. Bu sebeple Nakşibendiyye, sâlikin sosyal hayatın içinde aktif bir şekilde bulunmasını; buna rağmen kalbini sürekli Allah ile meşgul tutmasını esas almıştır (Hânî, 2005, s. 255).

Bu ilke, Nakşibendiliğin toplumdaki uzaklaşmayı değil, toplum içinde yaşarken kalben Allah ile beraber

olmayı esas alan tasavvuf anlayışını yansıtmaktadır. Hâlvet der-encümen, sâlike dünyevî meşgüliyetler içinde dahi ilâhî huzur ve kalbî farkındalığı koruma bilinci kazandırmayı amaçlamaktadır.

5. Yâdkerd

Tasavvuf literatüründe yâdkerd kavramı, sâlikin diliyle, kalbiyle yahut her ikisini birlikte kullanarak Allah'ı sürekli anması ve O'nu bilinçli bir şekilde zikretmesi manasında kullanılmaktadır. Bu yönüyle yâdkerd, zikir fiilini süreklilik, farkındalık ve derûnî yöneliş boyutlarıyla ele alan bir tasavvufi disiplini ifade eder (Cebecioğlu, 2017, s. 519; şükün, 1984, s. 3/2021).

Nakşibendiyye tarikatı, zikri Allah'a ulaştıran en etkili manevî yolların başında görmüş; bu nedenle zikir ibadetini belirli usûl ve esaslarla desteklemiştir. Bu esaslardan biri olan yâdkerd, sâlikin tedricî bir süreç içerisinde hakikî zikre ulaşmasını hedefleyen temel esaslar arasında yer alır. Bu süreçte sâlik, önce kalbini Allah Teâla'ya yönelterek O'nu anmaya başlar; zikri süreklilik kazandıkça, farkındalık ve dikkat düzeyinin artmasıyla murâkabe mertebesine erişmeyi amaçlar. Böylece yâdkerd, zikrin şekilden ziyade hâl ve bilinç boyutuna taşınmasını sağlayan bir eğitim yöntemi olarak işlev görür.

Yâdkerd uygulamasının ilk safhasında sâlik, teveccüh hâliyle zikre yönelir. Bu aşamada zikrin belirli bir lafızla icra edilmesi veya sayısal bir sınırlamaya tabi tutulması tali bir unsur olarak değerlendirilir. Asıl önemli olan husus, zâkirin zikrini gafletten uzak, tam bir uyanıklık ve dikkat hâli içerisinde sürdürmesidir. Nitekim yâdkerd esasında ulaşılması hedeflenen nihai gaye, sürekli bir farkındalık ve uyanıklık hâlinin kazanılmasıdır.

Bahâeddin Nakşibend (v. 791/1389), zikir esnasında nefesin tutulması ya da zikrin belirli sayılarla sınırlandırılmasını merkezî bir şart olarak görmemiştir. Ona göre zikrin asıl amacı, kalbin ilâhî huzura açık hâle gelmesi ve sâlikin kalbî farkındalığa erişmesidir. Bu sebeple yâdkerd uygulamasında zikrin, vukûf-i kalbî ilkesine uygun şekilde icra edilmesi temel bir esas olarak kabul edilmiştir. Zikrin değerini belirleyen unsurun nicelik değil nitelik olduğu düşüncesi, tasavvuf geleneğinde erken dönemlerden itibaren vurgulanmıştır. Nitekim Bâyezîd-i Bistâmî (v. 234/848), zikrin faziletinin tekrar sayısında değil; gafletten arınmış bir huzur hâliyle gerçekleştirilmesinde yattığını dile getirmiştir (Attâr, 2023, s. 198; Hânî, 2005, s. 230).

6. Bâz-geşt

Tasavvuf terminolojisinde bâz-geşt kavramı, sözlükte “geri dönmek, dönüp dolaşmak” anlamlarına gelmekte olup, ıstilahî anlamda kulun yönelişini yeniden Allah'a çevirmesini ifade eder. Bu yönüyle bâz-geşt, sâlikin seyrüsülük sürecinde niyetini sürekli olarak tashih etmesini ve manevî yönelişini ilâhî maksada odaklamasını sağlayan temel ilkelerden biri olarak değerlendirilir (Cebecioğlu, 2017, s. 34).

Nakşibendiyye tarikatında bâz-geşt, sâlikin sessiz (hafî) zikir esnasında, her yüz zikirde bir, “İlâhî ente maksûdî ve rızâke matlûbî” ifadesini tekrar etmesi şeklinde uygulamaya yansır. Bu cümle, “Allah'ım! Maksadım sensin, talebim senin rızâm kazanmaktır” anlamını taşımakta olup, zikrin merkezine niyet bilincini yerleştirmeyi amaçlar. Bu uygulama sayesinde sâlikin zikir esnasında gaflete düşmesinin, ibadetin riya ve benzeri nefsânî yönelimlerle zedelenmesinin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Hafî (sessiz) zikirde söz konusu cümlenin, yalnızca sâlikin kendisinin işitebileceği bir ses tonuyla dile getirilmesi, uygulamanın mahremiyet ve içsellik boyutunu pekiştirmektedir (İşler, 2024, s. 167).

Sâlik, zikr-i hafînin aşamalarını oluştıran lafz-ı celâl (Allah) zikri, letâif zikri ile nefy ve ispat zikri

sürecinde, bâz-geşt ilkesini bu şekilde sürekli tekrar ederek niyetini diri tutmaya gayret eder. Böylece zikir fiilinin amacını sürekli gözden geçirir; yaptığı ibadeti riya, kibir ve ucb gibi seyrüsülûk sürecinde sakınılması gereken ahlâkî ve ruhî tehlikelerden muhafaza etmeye çalışır. Bunun yanında zâkir, bu ifadeyi tekrarlamak suretiyle zikrettiği Zât'ın yüceliği üzerinde tefekkür ederken, kendi aczini ve kulluk bilincini de idrak eder (Cebecioğlu, 2017, s. 74; Hânî, 2005, s. 228).

Bu ilke, Nakşibendî eğitiminde manevî yolculuğun süreklilik arz eden bir yöneliş ve niyet muhasebesi gerektirdiğini göstermektedir. Bâz-geşt, sâlikin kalbini daima Allah'a yönelmesini ve seyrüsülûk sürecinde ortaya çıkabilecek gaflet ve dağınıklıklardan yeniden ilâhî maksada dönmesini ifade etmektedir.

7. Nigâhdâşt

Nigâhdâşt kavramı, Nakşibendiyye tarikatı terminolojisinde kalbin mânevî disiplin altına alınmasını ifade eden temel ilkelerdendir. Bu esas, kalbe gelen vâridâtın kontrol altında tutulmasını; Hakk'ın dışında kalan her türlü sevgi, yöneliş ve meşguliyetin kalpten çıkarılmasını hedefler. Bu çerçevede nigâhdâşt, sâlikin lafz-ı celâl veya kelime-i tevhid zikri esnasında kalbini sürekli murâkabe altında tutması, onu fânî alakalardan arındırmaya çalışması ve vesvese, dünyevî düşünceler ile çeşitli havâtırdan muhafaza etmesi anlamına gelmektedir (Cebecioğlu, 2017, s. 320).

Nigâhdâşt ilkesi, Kelimât-ı kudsîyye'nin diğer esaslarında olduğu gibi tedricî bir eğitim süreci içerisinde uygulanır. Sâlik, bu hâli öncelikle zikir esnasında gerçekleştirmeye gayret eder. Seyrüsülûkün başlangıç safhalarında söz konusu ilkenin tatbiki son derece güçtür; zira yolun başındaki sâlik, kalbe gelen havâtırı ayırt etmekte zorlanır ve bu sebeple mâsivâyı kalbinden bütünüyle uzaklaştıramaz. Bununla birlikte, bahsedilen hâlin kısa süreli de olsa elde edilmesi, ilkenin gerçekleşmesi bakımından yeterli kabul edilmiştir. Bu aşamada zikir sırasında zikredilen mânâyâ odaklanılır; Allah'tan başka düşünce ve arzuların kalbe girmesine engel olunmaya çalışılır. Böylece kalp, bir taraftan beşerî endişe ve tasavvurlardan korunurken, diğer taraftan mâsivâdan arındırılmaya yöneltilir.

Nigâhdâşt uygulamasıyla kalp, asli maksadına odaklanarak hakikî sahibini idrak etme sürecine girer. Bu yoğunlaşma neticesinde sâlik, zikredilen Zât ile kalbî huzur ve sükûna erişmeyi hedefler. Dolayısıyla nigâhdâşt, zikir fiilini sadece tekrar düzeyinde bırakmayıp, kalbin bilinçli ve sürekli bir yöneliş hâline taşınmasını temin eden bir yöntem olarak işlev görür (Hânî, 2005, s. 229).

Bu ilke, Nakşibendî terbiyesinde kalbin korunmasını ve mânevî dikkatin sürekliliğini esas almaktadır. Nigâhdâşt, sâlikin kalbini mâsivâdan arındırarak zikir ve murâkabe hâlini muhafaza etmesini, böylece ilâhî huzur bilincini güçlendirmesini amaçlamaktadır.

8. Yâddâşt

Yâddâşt kavramı tasavvufta sâlikin gerek zikir esnasında gerekse günlük hayatının bütün safhalarında kalbini sürekli Hak ile kılmaya yönelik çabasını ifade eder. Bu ilke, sâlikin Allah'ın her an kendisine muttali olduğu idrakine ulaşmasını ve bu idraki süreklilik kazanan bir hâl olarak yaşamasını hedefler. Burada söz konusu olan beraberlik, Allah'ın varlığının zihinsel ve teorik düzeyde bilinmesinden ziyade, zevk yoluyla hissedilen ve kalpte tecrübe edilen bir yakınlık hâlidir. Bu bilinç seviyesine ulaşan sâlik, huzûr ve şuhûd olarak adlandırılan manevî hâli elde eder (Cebecioğlu, 2017, s. 531).

Yâddâşt esası, Hak ile beraber olma zevkini süreklilik hâline dönüştürmeyi amaçlayan bir tasavvufî

eğitim ilkesidir ve murâkabe ile sohbet kavramlarıyla yakın bir ilişki içerisinde. Özellikle zâkirin zikir sırasında, zikredilen Zât'ın huzurunda bulunduğu şuurunu derin bir şekilde hissetmesi; bu bilinçten haz duyması, sükûna ermesi ve elde edilen huzur hâlinin devamlılık kazanması yâddâştın temel hedefleri arasında yer alır. Bu makam, sâlikin ilâhî huzuru kesintisiz biçimde yaşadığı ve zevk yoluyla idrak ettiği bir bilinç düzeyini ifade eder. Böyle bir hâlde sâlik, varlık âlemindeki ilâhî tecellileri müşahade ederek kalbini daima uyanık tutar ve gaflete düşmekten korunur (Behcet Efendi, 2012, s. 29).

Tasavvuf literatüründe Hakk'ı sürekli hatırdan tutmak, başka bir ifadeyle O'nu hiçbir an unutmamak, ihsan makamı ile doğrudan irtibatlandırılmıştır. Cibrîl hadisi olarak bilinen rivayette, ihsan makamı "Allah'ı görüyormuşçasına ibadet etmek; her ne kadar kul O'nu görmese de O'nun kendisini gördüğünü bilmek" şeklinde tanımlanmıştır. (Muslim, 1955, s. "İman"1). Bu tanım, yâddâşt ilkesinin hedeflediği bilinç hâliyle büyük ölçüde örtüşmektedir. Zira tasavvufî terbiyenin nihaî gayesi, sâlikin ihsan makamına ulaşması ve bu makamda süreklilik kazanmasıdır. Bu bağlamda yâddâşt, tasavvuf eğitiminin zirve noktalarından biri olarak, sâlikin hayatının tamamını kuşatan bir ilâhî farkındalık hâlini temsil eder.

Abdülhâlik-ı Gucdüvânî'den (v. 575/1179) sonra eklenen üç ilke ise şunlardır:

9. Vukûf-ı adedî

Vukûf-ı adedî terimi tasavvufî bağlamda sâlikin kalp ile icra ettiği zikir-i hafî esnasında belirlenen zikir sayısına riayet etmesini ifade eder. Ancak tasavvuf terbiyesinin genel esasları dikkate alındığında, zikirde mutlak ve değişmez bir sayı şartının bulunmadığı özellikle vurgulanmalıdır (Cebecioğlu, 2017, s. 527).

Nakşibendiyye tarikatında zikir sayısının belirlenmesi, zâhiri bir zorunluluktan ziyade eğitici ve koruyucu bir tedbir olarak değerlendirilir. Bu çerçevede şeyh, müridin manevî seviyesini, karşılaşılabileceği havâtır ve seyrisülûk sürecindeki istidadını dikkate alarak günlük zikir miktarını tayin eder; gerektiğinde bu sayıyı artırır ya da düzenler. Dolayısıyla müridin, kendisi için belirlenen bu muayyen sayıya riayet etmesi, sürecin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi açısından büyük önem taşır.

Bununla birlikte vukûf-ı adedî ilkesinde asıl hedef, zikrin niceliğinden ziyade sâlikin kalbî huzura erişmesidir. Sadece sayıya bağlı kalınarak, gaflet hâli içerisinde gerçekleştirilen zikir, tasavvufî terbiyede beklenen manevî faydayı sağlamaz. Zikir sayısının muhafaza edilmesindeki temel amaç, kalbin zikir aracılığıyla huzur ve farkındalık kazanmasıdır. Bu ilke, sâliki dil ile yapılan zikirden kalp ile gerçekleştirilen zikre yönlendirmeyi hedefler (Özçelik, 2020, s. 321).

Sonuç itibarıyla tasavvuf eğitimi belirleyici olan husus, zikir adedinin çokluğu değil; zikrin vukûf, dikkat ve huzur hâliyle icra edilmesidir. Gaflet içerisinde yapılan kalp zikrinde sayının bilinmesi veya korunması, mânevî olgunluk açısından bir anlam ifade etmez. Bu sebeple vukûf-ı adedî, zikir fiilini şekilsel bir tekrar olmaktan çıkararak, bilinçli ve derinlikli bir ibadet hâline dönüştürmeyi amaçlayan bir eğitim prensibi olarak değerlendirilmelidir.

10. Vukûf-ı kalbî

Tasavvuf terminolojisinde vukûf-ı kalbî, sâlikin kalbine şuurulu biçimde yönelmesi, kalbini gözetim altında tutması ve onu Allah'tan başka her türlü meşguliyetten arındırarak ilâhî tefekkürde süreklilik kazandırması anlamına gelmektedir (Cebecioğlu, 2017, s. 290). Bu esas, kalbin yalnızca Allah'ı tefekkür

etmeye yoğunlaşmasını ve bu yönelişin istikrarlı bir hâl almasını hedefleyen temel tasavvufî esaslardan biridir. Dolayısıyla vukûf-ı kalbî, Allah hakkında teorik bilgiye sahip olmanın ötesinde, kalbin fiilî olarak ilâhî huzura yönelmesini ifade eden bilinç temelli bir farkındalık hâlidir (Hânî, 2005, s. 221).

Vukûf-ı kalbî esası, uygulama bakımından iki aşamalı bir süreç şeklinde değerlendirilir. İlk aşamada sâlik, teveccüh esnasında tam bir şuur hâliyle kalbine yönelir ve kalbinde olup bitenlere vâkıf olmaya çalışır. İkinci aşamada ise zâkir, zikrettiği Zât'ı tanıma bilinciyle kalbini O'na bağlar. Bu iki aşamanın birbirinden kesin çizgilerle ayrılması güçtür; zira sâlik, seyrüsülûk sürecinde önce kalbine vâkıf olur, ardından kalbini mâsivâyâ ait unsurlardan arındırır. Böylece fânî alakalardan temizlenen kalp, asıl sahibine yönelir ve O'nunla irtibat hâline geçer. Bu ilke öncelikle zikir sürecinde tatbik edilir; sâlik bu beceriyi kazandıktan sonra, kalbî farkındalığı hayatının bütün safhalarına yaymaya gayret eder (Hânî, 2005, s. 221).

Kalbe vâkıf olabilmek, onun hâllerini ve eğilimlerini tanımakla mümkündür. Kişi kalbinde hangi duygu ve düşüncelerin hâkim olduğunu bilmediği takdirde, kendisinden sadır olabilecek olumsuz davranışlara da engel olamaz. Bu sebeple sûfiler kalbi, her yönden ok atılan bir hedef tahtasına benzetmişlerdir. Zira insanın fiillerini yönlendiren havâtır, sürekli olarak kalbe yönelmekte ve kalbin istikametine etki etmektedir (Gazzâlî, 2004, s. 3/26).

Bu ilke, Nakşibendî seyrüsülûk anlayışında kalbin sürekli bir farkındalık ve murâkabe hâlinde tutulmasını ifade etmektedir. Vukûf-ı kalbî, sâlikin kalbî yönelişini Allah'a yoğunlaştırarak zihinsel ve ruhsal dağınıklığı gidermesini ve bu yönelişi istikrarlı bir ilâhî tefekkür hâline dönüştürmesini amaçlamaktadır.

11. Vukûf-ı zamânî

Tasavvuf terminolojisinde vukûf-ı zamânî, sâlikin her an içinde bulunduğu hâlin şuurunda olması, dikkatini bilinçli bir şekilde yönlendirmesi ve zamanını nasıl geçirdiğini idrak ederek buna uygun bir tavır geliştirmesi anlamına gelmektedir. Bu esas, müridin yaşadığı sürenin farkında olmasını ve bu süre zarfında kalbî ve fiilî durumunu sürekli olarak gözden geçirmesini gerektirir. Zamanına ve hâline vâkıf olan sâlik, şükür gerektiren durumlarla tövbe edilmesi gereken hâlleri ayırt edebilir ve davranışlarını bu şuur doğrultusunda şekillendirir. Böyle bir farkındalığa sahip olan sâlik, bütün gayretini ortaya koyarak her anını yaratılış gayesine uygun şekilde değerlendirmeye çalışır (Cebecioğlu, 2017, s. 527; Cürçânî, 1983, s. 112).

Vukûf-ı zamânî ilkesi, sâlikin geçmişte geçen zamanını ibadet, hayırlı amel ve mânevî kazanımlar açısından mı; yoksa günah, gaflet ve mâsivâ ile mi geçirdiği hususunda nefsin muhasebeye tâbi tutulmasını ifade eder. Bu muhasebe sonucunda sâlik, vaktini hayırlı fiillerle değerlendirdiğini fark ederse, kendisini buna muvaffak kılan Allah'a şükretmekle yükümlüdür; vaktini haram fiiller veya mâsivâ ile geçirdiğini görürse, samimiyetle tövbe ederek Allah'a yönelmesi gerekir. Bazı araştırmacılar ise vukûf-ı zamânî ilkesini, sâlikin içinde yaşadığı zamanın şartlarını doğru biçimde kavrayarak bu şartlara uygun ve yerinde tepkiler geliştirmesi şeklinde yorumlamışlardır (Nâbulsî, 2008, s. 119; Özçelik, 2020, s. 320).

Hak yolcusu, içinde bulunduğu ânı korumaya özen göstermeli; aldığı ve verdiği her nefesi bilinçli bir farkındalıkla değerlendirmelidir. Bu açıdan bakıldığında vukûf-ı zamânî ilkesinin, vukûf-ı kalbî, hûş der-dem ve bâz-geşt ilkeleriyle birbirini tamamlayan bir bütünlük içerisinde olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte bu üç ilkenin, vukûf-ı zamâniden önce öğrenilmesi ve belirli ölçüde içselleştirilmesi gerekli görülmüştür. Zira tasavvuf eğitiminde zaman bilincine dayalı bu ilkenin sağlıklı bir şekilde uygulanabilmesi; nefesin kontrol altına alınması, kalbe hâkimiyet kurulması ve her hâlükârda asıl maksadın Allah olduğu bilincinin kazanılmasına bağlıdır.(Zerrûk, 2006, s. 1/175).

Bu ilke, Nakşibendî eğitiminde zaman bilinci ile iç muhasebenin birlikte yürütülmesini esas almaktadır. Vukûf-ı zamânî, sâlikin her an kendi hâlini kontrol ederek şükür ve tövbe arasında bilinçli bir denge kurmasını ve böylece manevî gelişimini sürekli bir farkındalık içinde sürdürmesini ifade etmektedir.

Sonuç

Kelimât-ı Kudsiyye, Nakşibendiyye tarikatının tasavvufî eğitim anlayışını sistemli, bilinç merkezli ve bütüncül bir yapıya kavuşturan temel ilkeler bütünü olarak öne çıkmaktadır. Bu ilkeler, sâlikin yalnızca belirli ibadet ve uygulamalarla meşgul olmasını değil; nefesinden bakışına, zaman algısından kalbî yönelişine kadar hayatın her alanında ilâhî huzur bilincini kuşanmasını hedeflemektedir. Nakşibendî eğitim modeli, manevî terakkiyi şekilsel ritüellerden ziyade farkındalık, murâkabe ve süreklilik esasına dayandırarak tasavvufî terbiyeye özgün bir derinlik kazandırmıştır.

Çalışmada ele alınan ilkeler arasında hûş der-dem, vukûf-ı kalbî ve vukûf-ı zamânî gibi esasların, sâlikin zaman ve kalp üzerinde şuurlu bir hâkimiyet kurmasını sağlayan merkezî unsurlar olduğu görülmüştür. Nazar ber-kadem ve nigâhdâşt ilkeleriyle zâhirî ve bâtinî disiplin birlikte inşa edilirken; hâlvat der-encümen anlayışı, tasavvufun toplumdaki kopuk bir inzivâ değil, sosyal hayat içinde sürdürülen bir manevî olgunluk yolu olduğunu ortaya koymaktadır. Yâdkerd, bâz-geşt ve yâddâşt ilkeleri ise zikrin nicelikten ziyade nitelik ve bilinç boyutunu ön plana çıkararak tasavvufî eğitimin ihsan makamına yöneldiğini göstermektedir.

Sonuç olarak Kelimât-ı Kudsiyye, Nakşibendî geleneğin seyrisülûk sürecini parçalı uygulamalardan arındırarak, birbirini tamamlayan ilkeler etrafında bütüncül bir eğitim sistemi hâline getirdiğini ortaya koymaktadır. Bu ilkeler, sâlikin anlık tecrübelerden ziyade süreklilik arz eden bir ilâhî farkındalık hâline taşınmayı amaçlamakta; böylece tasavvufî terbiyenin nihai hedefi olan kalbî istikrar ve ihsan bilincine ulaşmayı mümkün kılmaktadır.

Kaynakça

- Algar, H. (1996). Hâcegân. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları.
- Âlûsî, M. b. ‘Abdullâh el-Huseynî. (1998). *Rûhu’l-Me ânî fi Tefsîr el-Kur’ânî’l-Azîm ve’s-Sebu’l-Mesânî* (1-22). Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye.
- Attâr, F. (2023). *Mantk al-Tayr* (M. Çiçekler, Çev.; 1.). Kaktüs Yayınları.
- Behcet Efendi, A. (2012). *Risâle-i Ubeydiyye-i Nakşibendiyye*. Büyüyenay Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (2017). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (5. bs). Ağaç Kİtabevi Yayınları.
- Cürcânî, E.-H. A. b. M. b. A. es-Seyyid eş-Şerîf el-. (1983). *Kitâbu’t-Ta rîfât*. Daru İhyai’l-Kutubi’l-İlmiyye.
- Gazzâlî, H.-İ. E. H. M. b. M. el-. (2004). *İhyâ u Ulûmi’d-Dîn* (1-4). Dâru’l-Ma rife.
- Hânî, M. b. A. el-Hâlidî en-Nakşibendî el-. (2005). *El-Behçetü’s-Seniyye fi Âdâbi’t-Tarîkati’l-Âliyye el-Hâlidîyye en-Nakşibendiyye*. Hakikat Yayınevi.
- İbn ‘Acîbe, A. b. M. b. el-M. b. ‘Acîbe el-Hasenî el-İdrîsî eş-Şâzelî el-Fâsî. (1999). *El-Bahru’l-Medîd fi Tefsîri’l-Kur ânî’l-Mecîd*. Doktor Hasan Abbâs Zekî.
- İbnü’l-Arabî, M. M. b. A. b. M. (2011). *El-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*. Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye.
- İşler, N. (2024). Nakşibendiyye Tarikatında Kelimât-ı Kudsiyye Olarak Bilinen On Bir Esasın Manzum Şerhi: Nazm-ı Celî. *Mizânü’l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, (141).
- Köse, Ş. (2018). *Nakşibend Yolunun Esasları*. İnsan Yayınları.
- Kuşeyrî. (2002). *Er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*. Daru’l-Maârif.
- Kuşeyrî, A. b. H. el-. (2000). *Letâifu’l-İşârât* (3. bs). el-Heyetu’l-Mışriyyeti’l-Amme li’l-Kuttâb.
- Mâlik b. Enes, E. ‘Abdullâh M. b. E. b. M. el-Medenî. (1985). *El-Muvatta’*. Müessesu’r-Risâle.
- Muslim, E.-H. M. b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbüürî. (1955). *Sahîhu Muslim* (1-5). Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî.
- Muslu, R. (2021). Celvet veya Halvet Der-Encümen. İçinde K. Özköse (Ed.), *Tasavvuf El Kitabı* (8. baskı). Grafiker Yayınları.
- Nâbulîsî, A. en-. (2008). *Miftâhu’l-Ma’iyye fi Dustûri’t-Tarîkati’n-Nakşibendiyye* (1. Baskı). Dâru’l-Cevdiyye.
- Özçelik, M. (2020). Abdülğani b. İsmâil en-Nablusî (ö. 1143/1731) ve Miftâhu’l-Ma’iyye Adlı Eseri Çerçevesinde Nakşibendî Tarikatının On Bir Esâsı. *Amasya İlahiyat Dergisi*, (14).
- Rabbânî, A. F. S. İ.-1. (2013). *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*. Mektebetu Yâsîn.
- Râzî, E. ‘Abdillâh F. M. b. Ö. b. H. (2000). *Mefâtihu’l-Ğayb* (C. 14). Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî.
- Sulemî, E. M. b. el-Huseyn en-Nisâbüürî es-. (t.y.). *Uyûbu’n-Nefs*. y.y.
- Şükün, Z. (1984). *Farsça-Türkçe Lûgat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*. Milli Eğitim Basımevi.
- Tosun, N. (2006). Nakşibendiyye. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 32, ss. 342-343). TDV Yayınları.
- Tusterî, E. M. S. b. ‘Abdullâh et-. (2005). *Tefsîru’t-Tusterî*. y.y.
- Zerrûk, E.-Abbâs Ş. A. b. A. b. M. b. İsa el-Bernesî el-Fâsî. (2006). *‘Uddetü’l-Murîdi’s-Sâdik* (1. bs). Dâru İbn Hazm.